

jeg har kunnet spore i *Science Citation Index*. Det pudsige er bare at da den blev trykt, havde Jørgen Holmgaard allerede indleveret manuskriptet til sin afhandling til bedømmelse.

5. Mange steder formulerer Jørgen Holmgaard sig som om han nærmest skulle være den første der er kommet på tanken om at studere videnskabelig teori som tekst (selv om han altså ikke gør det). Men der findes faktisk efterhånden en ganske betragtelig litteratur på feltet »videnskabernes retorik«. Lad mig hvad naturvidenskaben angår, anbefale Alan G. Gross, *The Rhetoric of Science* (Cambridge, Mass. 1990), hvor man i øvrigt kan finde en analyse af Watson og Cricks artikel om DNA-molekylets struktur som jeg nævner i note 2.

## *Jørgen Holmgaard*

### Svar til Søren Kjørup

Søren Kjørup er usikker på, hvad jeg egentlig mener med mit begreb om 'narrativ kausalitet' og undrer sig indledningsvis i sit »anklageskrift« især over den helt vide betydning, jeg synes at operere med, når jeg relaterer det til enhver sammenkædning af sproglige elementer – »altså uafhængigt af om teksten er fx beskrivende, argumenterende eller fortællende« (ovenfor p.97).

Da det tydeligvis ikke er nok at henvise alene til det, jeg allerede har skrevet i bogen, vil jeg prøve at uddybe min tankegang ved at gå til sagen fra en supplerende vinkel. Begrebet om 'sammenkædning', som Kjørup står så spørgende og undrende overfor, refererer direkte til Aristoteles' begreb *συστάσις* (systasis), og det spiller i min sammenhæng samme rolle som i Aristoteles'.<sup>1</sup> Går man et trin bag om Aristoteles, kan man tilføje, at det i sproget, han kalder sammekædning, starter allerede på det helt grundlæggende niveau – logisk såvel som historisk – hvor tegn lineariseres. Tegn forstået som betydningsbærende prægninger i faste materialer behøver ikke nødvendigvis være lineariserede. Billeder er således normalt ikke lineariserede, selv om de naturligvis kan være det. I de tidligste former for skriftsprog og især i den overgang, hvor piktografiske og ideografiske skrifter historisk afløses af halv- og helalfabetske skrifter (semitiske hhv. græske), bliver lineariseringen imidlertid altafgørende. Forløb og syntaks bliver bærende dele af skrifttegnenes funktionsmåde, og lineariseringen af alfabetiske tegn gør det for første gang muligt, at en skrift kan træde i et tæt forhold til talesproget. Talesprogets temporale og forløbsmæssige aspekter får med linearisering og alfabetisering deres direkte parallelfænomener i skriftsproget.<sup>2</sup>

Sammenkædningen – temporalt set forløbet – i sproglige kæder kommer til at stå i et komplekst forhold til logiske og kausale forestillinger, da disse historisk udvikles i en klarere udformning. Og det er i øvrigt næppe et tilfælde, at

udviklingen af klarere kausalforestillinger finder sted i forlængelse af, at den lineariserede alfabetsskrift slår igennem i den græske kultur. Der er i bogens kapitel 6 gjort rede for, hvorledes kausalforestillinger ændrer sig fra før-so-kratikernes tankeformer til Aristoteles. Begrebet 'narrativ kausalitet' betegner nu den erkendelsesmæssigt intrikate side af teksters forløbsorganisering, at den temporale side – det at noget følger efter noget andet i teksten – i brugrens forestilling kan suggerere en kausal forbindelse, hvor der måske kun er tale om forløbets temporale rækkefølge. Generelt er det en helt almindelig funktionsmåde i menneskelig kognition at iagttage fænomeners rækkefølge og herudfra at gøre sig antagelser om årsagsforbindelser imellem fænomenerne. Denne type af operation er en praktisk nødvendighed for menneskelig ageren i omverdenen. I opbygningen af tekster og i brugernes omgang med dem får dette spil mellem, hvad der er temporal rækkefølge og muligvis kausal forbindelse, imidlertid en særlig kompleks og raffineret karakter alene i og med, at tekster er sproglige udsagn om og repræsentationer af handlinger, begivenheder og tanker, ikke disse fænomener i sig selv.

Intet sted belyses og bekræftes denne opfattelse af sammenhængen mellem tegn, temporalitet og kausale forståelsesformer bedre end hos Aristoteles. Og tilfældigt er dette sted jo ikke. Især er det oplysende at se på Aristoteles' originale græske ordvalg, der langt bedre end nogen oversættelse fortæller, hvad der virkelig er på færde. Således beskriver han i *Metafysikken*<sup>3</sup> den første klasse af betydninger, der er indeholdt i termen *årsag* (*αἰτία*), med følgende ord: *[τὰ] στοιχεῖα τῶν συλλαβῶν*, det betyder 'bogstaverne i stavelserne'. Hvis man samtidig noterer – som jeg gør *Teoriens topik* (p. 422, note 15) – at ordet for bogstaver (*στοιχεῖα*) er en overførsel af betegnelsen for de stifter på et solur, der markerer tidsintervallerne, ser man, at temporaliteten rent sprogligt er indlagt allerede i den oprindelige græske betegnelse for lineariserede tegn, og at kausalitetsforestillingen fæstnes direkte i denne tegnenes række. I sin videre bestemmelse af årsagsbegrebet skriver Aristoteles to linier efter ovenstående i en lige så slående og sigende formulering, at til begrebet også hører *ὑποθέσεις τοῦ συμπεράσματος*, hvilket betyder 'præmisserne for konklusionerne'. Ligesom han således grundlæggende funderer forestillingen om årsagssammenhængen i den elementære række af tegn, der føjes sammen til ord, således forbinder han den på ræsonnementets niveau, hvor ordene er blevet føjet sammen til ytringer, med syllogismens kæde af udsagn. Altså med det forløb, der starter i præmisserne og bevæger sig frem til konklusionen. I *Posterior Analytics*, hvor den apodiktiske form for slutningskæde af denne art beskrives, omtaler han direkte præmisserne som årsager til (egl. 'skyldige i') konklusionerne: *αἰτίων τοῦ συμπεράσματος*.<sup>4</sup> For som det efterfølgende hedder: vi har kun kendskab til en ting, hvis vi kender dens årsag; og den

kommer først (går forud, er tidligere), hvis ellers den er kausal: *πρότερα, εἰ-περ αἷτια*. Eller som han i metafysikken helt generelt konstaterer: *πάντα γὰρ τὰ αἷτια ἀρχαί*: 'thi alle årsager er begyndelser'.<sup>5</sup>

Nu ville det selvfølgelig være banalt, hvis der hermed blot blev hævdet, at årsager ude i virkeligheden kommer før virkninger. Imidlertid er Aristoteles' kausalitet ikke udviklet af sanseperceptionen, som han udtrykkeligt forkaster i relation til årsagsforklaringer, fordi sanseperceptionen altid kun vil være specifik, jfr. *Posterior Analytics* 87 b.<sup>6</sup> Fænomenernes årsager, der er af generel karakter, må derimod udfindes gennem en intellektuel proces, der helt og fuldt er funderet i bestemte sproglige operationer: *ἀποδείξις μὲν ἐστὶ συλλογισμὸς δεικτικὸς αἷτίας*: 'apodeixis er en syllogisme, som påviser (fremviser, peger på) årsagen'.<sup>7</sup>

Når Kjørup skriver, at jeg »ikke er opmærksom på de afgørende forskelle mellem kausalitet og logik og mellem determinisme og fatalisme« er han således galt på den og det på to måder. For det første hører begreberne determinisme og fatalisme til i en anden tid, i en anden sammenhæng og på et andet, alment filosofisk niveau end de tekstlige og tekstnære spørgsmål hos Aristoteles, jeg diskuterer. Kjørups begreber er derfor irrelevante. For det andet fortæller Kjørups bemærkninger om forholdet mellem kausalitet og logik, at han tydeligvis ikke kender de klassiske tekster, hvori Aristoteles' logik er formuleret – *Prior Analytics*, *Posterior Analytics* og *Metaphysics*. Det er disse teksters konkrete formuleringer, hvor logik og kausalitet på en yderst interessant måde forbindes med hinanden, som jeg forholder mig til, og som jeg har udtaget min tankegang af. En kritik må for at være relevant tage udgangspunkt i det, jeg beskæftiger mig med, ikke i noget andet.

Fra de nævnte Aristoteles-skrifters formuleringer om logik og kausalitet går der en direkte linie til hans øvrige problematikker, hvori fænomenet 'sammenkædning' står centralt. For så vidt angår logikken forestiller Aristoteles sig, at der i syllogismeudsagnenes rækkefølge er en fuld overensstemmelse mellem temporalitet og kausalitet. For så vidt angår retorikken er det hans synspunkt, at det, der følger efter hinanden i talens argumentationskæde, ikke dækker over klare kausalsammenhæng, men kun over mulige årsagsforbindelser. Og endelig fokuserer han i de poetiske teksters lange og komplekse sammenkædning af handlingsforløb direkte på, at temporalitet og kausalitet her indeholder talrige åbne tolkningsspørgsmål. Illustrativt på et meget konkret plan er det eksempel, som Aristoteles bringer frem i poetikken og selv synes at more sig over, nemlig den konstruktion, hvori »Mitys' billedstøtte i Argos slo ihjel den mann som var skyld i Mitys' død, den falt ned over ham da han stod og så på den«. Når den slags sker i en digterisk tekst, ser det ud, som om det ikke sker tilfældigt, tilføjer han og slutter: »Slike fabler bliver uungæelig skjønnere«

(p.34). Hvad der her fremtræder i en meget enkel udgave, er det samme åbne fortolkningsproblem om kausalitet og tilfældighed, som også fortolkningen af den lange tekstlige handlingskæde stiller betragteren overfor.

Meget naturligt for en litteratursperson undersøger jeg i første omgang især problemstillingens udformning i digteriske tekster. Mit begreb om 'narrativ kausalitet', der udmøntes ud fra Aristoteles-inspirationen, implementeres i bogen i en række analyseeksempler med materiale hentet fra klassisk europæisk litteratur fra begyndelsen af 1700-tallet til begyndelsen af det 20. århundrede. Hvis man ikke har forstået begrebet på det teoretiske plan, får man i disse eksemplifikationer konkret anskueliggjort, hvad det dækker.

I forlængelse af de litterære eksemplifikationer fremsætter jeg i bogen så den tankegang, at de narrative kausaliseringer ikke kun er virksomme i fiktionstekster, men også i vidt omfang kan træffes i de tekster (bøger, artikler), hvori videnskabelige teorier fremlægges og tilegnes af deres modtagere. Dette synspunkt følger jeg imidlertid ikke op med konkrete eksemplifikationer svarende til de litteraturhistoriske eksemplifikationer. Og hvorfor så ikke det?

I kapitel 4's gennemgang af Kenneth Burkes *Rhetoric of Motives* refererer jeg i flere forbindelser til Burkes analyser af videnskabelige og politiske teorier, som han anskuer som narrative konstruktioner. Jeg refererer både i kapitel 3 og 4 ligeledes flere steder til Roland Barthes' ideologikritiske arbejder fra 1950'erne frem, hvor et beslægtet synspunkt bliver praktiseret. Endelig omtaler jeg og henviser i flere forbindelser til Fredric Jamesons *The political Unconscious*, der er en af de mest reflekterede diskussioner af den på det tidspunkt – omkring 1981 – efterhånden almindeligt udbredte indsigt, at også teorier 'fortæller historier'.

Der ligger i denne linie fra Burke til Jameson en solid tradition for at anskue teorier som narrative konstruktioner. For læsere bekendt med de værker, jeg omtaler og refererer til, vil det derfor være ganske klart, hvad der ligger bag mit udsagn (eksempelvis det af Kjørerup anførte sted ovenfor p. 97). Jeg har på baggrund af disse referencer derfor fundet det overflødigt at bruge plads på at eksemplificere, hvad der i forvejen er eksemplificeret af andre. Det er forklaringen.<sup>8</sup>

Imidlertid bør et yderligere forhold inddrages. Går man fra en god fiktionslitterær tekst, der i sine sammenkædnings teknikker har mangfoldige måder at udforme temporalitet og kausalitet på, til en normalteoretisk diskurs fra det 19. eller 20. århundrede, bliver man slået af sidstnævntes sproglige armodighed m.h.t. disse aspekter. Denne konstruktionsmæssige simpelhed er prisen for at placere sig klart på den sagprosaiske eller direkte videnskabelige side af det grundlæggende genreskel mellem fiktive og ikke-fiktive tekster. Den er naturligvis også en del af teoretikerens bestræbelse på at eliminere sproglige flerty-

digheder. For tekstanalytikeren betyder disse forskelle, at teoretiske tekster sjældent er særlig interessante at studere gentagne gange i de tekstlige detaljer. Enhver med blot en vis tekstanalytisk baggrund vil i en given tekst uden vanskelighed kunne finde de bærende argumentationsfigurer og de led i den sproglige konstruktion, hvor tankeforbindelserne – med stærkere eller svagere fordringer om logik og kausalitet – etableres. Efter Burke og de efterfølgende årtiers almindeligt udbredte kompetencer til kritiske analyser af denne art har jeg fundet det overflødigt at bruge plads på at eksemplificere detaljer, som de fleste ville kende eller selv kunne tilvejebringe.

Når dette er sagt, indrømmer jeg imidlertid gerne, at jeg til gengæld burde have eksemplificeret tankegangen om de narrativt kausale sammenkædninger i forhold til den type teoretiske tekster, hvor modeller og andre grafiske og symbolsproglige elementer kombineres med en normalsproglig diskurs til et typografisk og læsemæssigt forløb, der ideelt ønsker at producere strengt logiske og kausale sammenkædninger. 'Det ses heraf klart', er en klassisk, normalsproglig overledning fra de symbolsproglige præmisser til den konklusion, der skal produceres. En anden version af en sådan teoretisk blandingsdiskurs er den strukturalistiske, hvor et 'system' grafisk præsenteres, og hvor man efterfølgende gennemgår et antal af systemets såkaldte 'manifestationer' som 'bevis' på dets eksistens og rigtighed. På tværs af teoriens principielt rene synkroni eller akroni arbejder her en læse- og tankebevægelses diakroni. Og i denne bevægelses diakroni vil den narrative kausalitet ofte kunne være på spil. I begge tilfælde vil man nemlig hyppigt kunne påvise sammenkædninger, som hverken er strengt logiske eller kausale, selv om de i disse diskursers signale-rede selvforståelse principielt *burde* være det. Sagt på en anden måde er 'Det ses heraf klart' ofte lige så meget retorik, som det er logik. Men jeg har ikke konkret eksemplificeret denne afdeling af min underliggende tankegang. Og det beklager jeg gerne, ligesom jeg ser frem til at råde bod herpå ved en senere lejlighed.

Det undskylder ikke den manglende eksemplifikation på det sidstnævnte punkt, men er dog en relevant omstændighed, at jeg her er tæt på en af bogens åbent markerede og nødvendige grænsedragninger. Jeg sigter her til markeringerne indledningsvis p.11 og 12 og afslutningsvis p.371. Og dette sidste sted refererer direkte til det, jeg i indledningen af mit svar uddybede: af Aristoteles' betragtninger over sproglig sammenkædning fra udsagnets og syllogismens niveau op til dramaets lange handlingskæder er det det sidste niveau, jeg i denne bog især fokuserer på og eksemplificerer.

Ud over at gøre et nummer ud af at påvise mangelen på, hvad jeg åbent i bogen meddeler har måttet udskydes til uddybning i en senere sammenhæng, mere end antyder Kjørup, at hele min tankegang vist er ret forvrøvlet. Imidler-

tid lægger den sig – foruden det, Aristoteles' egne formuleringer og Aristoteles-forskningen har inspireret mig til – i direkte forlængelse af tankegange, som allerede eksisterende forskning fra forskellige sider har peget frem mod. Det gælder dels den mere traditionelle forskning i de tidligste skriftformer, dels Eric Havelock og Havelock-eleven Jesper Svenbros bøger. Dels gælder det i de videre implikationer den allerede nævnte Kenneth Burke, som der refereres til, ligesom McLuhans *The Gutenberg Galaxy* indeholder gode anslag. Hvad angår forholdet mellem temporal og logisk sammenkædning af elementerne på den enkelte ytrings niveau har lingvisten Benveniste været en inspiration. Det dybeste niveau i hele denne problematik er selve lineariseringen af tegn. Denne problematik blev jeg første gang opmærksom på via Derridas *De la grammatologie*, der har interessante overvejelser om lineariseringens betydning. De ovennævnte inspirationskilder er anført i bogens litteraturliste, og jeg er generelt ikke karrig med i noterne at kreditere andre for de synspunkter, jeg bygger videre på.

Ideen med at foreslå et sammenhængende synspunkt på linearisering af tegn, sætningens syntagmatik, syllogismens og enthymemets indre forløb samt endelig de længere sproglige kæders forløb er imidlertid i det væsentlige min egen. Og så vidt jeg ved, er jeg også nogenlunde alene i Danmark om i det hele taget at beskæftige mig med denne slags problemstillinger. Men forudsætningerne for min tankegang ligger i eksisterende udenlandsk forskning, hovedsageligt fra sidste halvdel af det 20. århundrede. Rettelig burde Kjørup derfor have sat ikke kun mig, men et større udenlandsk selskab på anklagebænken. Han burde have anfægtet ikke kun de konklusioner, jeg drager, men også de præmisser hos andre forskere, som argumentationen lægger sig i direkte forlængelse af.

Som lovet i bogen har jeg i øvrigt efterfølgende arbejdet videre med flere af spørgsmål, som måtte udskydes i første omgang, jfr. min note 2 nedenfor.

Lad mig afsluttende i forbindelse med Kjørups generelle angreb på den narrative kausalitet oplyse, at jeg både før og efter udgivelsen af *Teoriens topik* har haft lejlighed til at fremlægge begrebet og dets anvendelsesmuligheder for kolleger, på kurser for ph.d.studerende og i forbindelse med den almindelige undervisning. Ingen har i disse sammenhæng haft problemer hverken med at forstå begrebet eller eksemplifikationerne, og jeg har fået mange gode kommentarer. Kjørups helt åbne demonstration af, at han ikke forstår, hvad begrebet beskriver, fylder mig på den baggrund med dyb undren. Nærmest m.h.t. vanskelighederne ved at gribe min tankegang omkring dette begreb står formentlig Mogens Pahuus. Måske har det at gøre med, at de begge er filosoffer. Filosofer og litterater har jo pr. fagtradition forskellige tilgange til tekstlige forhold.

## Oversættelsen af Aristoteles

I slutningen af sit anklageskrifts første afsnit giver Kjørup udtryk for den tankegang, at den kausalt opbyggede sammenkædning af fortællende tekster, som Aristoteles i sin poetik fremholdt som ideal, direkte forudsætter, at forfattere og digtere, der bruger den, har læst Aristoteles' skrift. Morsomt bruger han efterfølgende (i sin note 2 (idet han henviser til et citat fra min bogs p.216: »fra da af og helt op i dette århundrede«)) denne tanke til deduktivt at tillægge mig den absurde forestilling, at verdenslitteraturen i så fald måtte starte i 1498, hvor den første latinske oversættelse af Aristoteles' poetik forelå!

Jeg følger det næsten pinligt at skulle tage stilling til den slags, men må vel gøre det alligevel. Aristoteles' *teoretiske* formulering af den kausale handlingssammenkædning i digteriske tekster, refererer sig åbenlyst til, hvad de bedste græske tragediedigtere på den tid gjorde, eksempelvis Sofokles i *Kong Ødipus*. De senere digteres færdighed (»fra da af« (p.216) betyder naturligvis: siden den græske antik i det 4. og 5. århundrede f.Kr.) i *praktisk* at komponere tekster, har selvfølgelig ikke været betinget af, at digterne først læste Aristoteles' *teoretiske* formulering (på græsk, latin eller hvilket som helst sprog). Aristoteles' teoretiske formuleringer *kunne* spille en rolle for digterne. Men digterne var – med direkte eller indirekte inspiration fra den græske tragedie – naturligvis udmærket i stand til komponere forløb med kausale handlingssammenkædninger uden at have læst i Aristoteles' teoribog først.

Generelt gælder det, at den græske tragedietradition blev videreført i den romerske tragedie, og især Senecas tragedier blev af betydning for det tidlige renæssancedrama. Aristoteles' indflydelse på middelaldertænkningen turde være bekendt, det gælder således i høj grad hans retorik (jfr. min fremstilling i bogens kap.4). Den aristoteliske retoriks sammenkædningstankegang var som nævnt tæt beslægtet med Aristoteles' sammenkædningstankegang i poetikken. Der var derfor heller ikke noget mærkeligt i, at man i den tidlige renæssances dramataenkning – ud over som nævnt af digterne, bl.a. Seneca – blev inspireret af den aristoteliske retorik. Denne type overglidning i eftertidens anvendelse af retorikken og poetikken har jeg omtalt i kap. 4.

At nogen kan forestille sig, at den antikke græske tragedie og de af Aristoteles' formulerede sammenkædningstanker først skulle have fået indflydelse på verdenslitteraturens udvikling, efter at poetikken kom til at foreligge i latinsk oversættelse i 1498, er mig derfor alt i alt ufatteligt. Men Kjørup kan altså godt forestille sig det.

De her opridsede oplysninger om den græske tragedies og de aristoteliske sammenkædningssynspunkters betydning for litteraturen fra antikken og frem

er almindelig litteraturhistorisk standardviden. Jeg har i min bog forudsat dette stof bekendt.

## *Årsager, handlinger, karakterer*

Kjørup anklager mig for at overse karakternes rolle i tragedien som Aristoteles beskriver den. Han citerer fra poetikkens afsnit VI, at tragedien har seks elementære bestanddele: »fabel, karakterer, sprog, tanke, scenebillede og sangkomposition« (p.26). Var Kjørup gået nogle få linier videre frem i Aristoteles' tekst, ville han imidlertid have læst følgende vigtige fortsættelse: »Vigtigst av tragediedelene er sammensetningen [*συστάσις* – i min begrebsbrug 'sammenkædningen'] af begivenheterne« (p.26). Og var han gået yderligere en lille halv side længere, ville han have stødt på det endnu tydeligere citat, som jeg bringer på p. 215: »Det er jo slik, at en tragedie ikke kan komme i stand uten handling, men vel uden karaktertegning« (p.27). Skulle man på nogen måde være i tvivl om, hvor klar Aristoteles er på dette punkt, kunne han fortsætte yderligere nogle linier, hvor Aristoteles diskuterer betydningen af »karakterskildrende replikker«: disse »vil aldrig kunne gjøre det som vi sa var tragediens oppgave; det gjør langt heller en tragedie som er mangelfull i disse henseender [*»karakterskildrende replikker«*], men som har en fabel, en sammenkjedning af begivenheter« (ibid.). Og for at vise, hvor altafgørende handlings-sammenkædningen er også i forhold til tilskueroplevelsen, føjer han i næste sætning yderligere til: »Dertil kommer at de momenter i tragedien som i høyeste grad griper sjelene, er deler af fabelen, nemlig omslagene og gjenkennelsene« (ibid.). Og endnu en præcisering: »Begivenhetene, dvs. fabelen er altså målet for tragedien, og målet er det viktigste av alt« (ibid.). Og endelig en allersidste gang og nu på originalens græsk, hvis det kan hjelpe: *ἡ γὰρ τραγωδία μίμησις ἐστὶν οὐκ ἀνθρώπων ἀλλὰ πράξεως καὶ βίου*: 'for tragedien er en skildring (efterligning), ikke af mennesker (karakterer), men af handlinger og liv.'

Det er formuleringer, der taler for sig selv, så tydeligt som man kan ønske sig. Og Aristoteles' tekst er med rette berømt for sin forbilledlige klarhed.

En mulig grund til at Kjørup trods Aristoteles' klarhed misforstår, hvad det drejer sig om, kan være det forhold, at litterære karakterer tekstligt dannes på to måder. Enten kan de direkte beskrives – i dramaet f.eks. ved hjælp af det, som i Aristoteles-oversættelsen kaldes »karakterskildrende replikker«. Eller også kan de etableres ved, at tilskueren gennem iagttagelsen af en persons handlinger, danner sig en sammenfattende forestilling om personens karakter. Ud fra denne 'hypotese' forventer tilskueren denne og hin slags handlinger fra

personen videre frem. Det er præcis denne form for indre kohærens i handlingerne hos dramaets karakterer, Aristoteles sigter til i det citat, Kjørup anfører: »dette at en person som er slik og slik, sannsynligvis eller nødvendigvis vil måtte tale og handle slik og slik« (p.32). Det siger sig selv, at der er handlende personer – karakterer – i et drama (»en person som er slik og slik«), og at de ifølge Aristoteles skal være kohærente. D.v.s. deres mønster af handlinger skal ikke være internt modsigelsesfuldt. Dette indebærer naturligvis ikke, at karakterskildringen skal udfoldes gennem deskription. At Aristoteles' fuldstændig explicit fokuserer ikke på karakterskildringen via beskrivelse og replikker, men på sammenkædningen (*συστάσεις*) af handlinger og denne sammenkædnings kohærens (også for så vidt angår de handlende personer), kan der ud fra grundtekstens formuleringer ikke herske uklarhed om. Undtagen altså hos Kjørup.<sup>9</sup>

### *Ødipus, kausalitet og fatalisme*

Kjørup gentager Mogens Pahuus' opfattelse af, at Ødipus-tragediens kerne er titelpersonens karakterbrist 'hidsighed', og at det er her 'hamartia' ligger. Jeg henviser til mit svar ovenfor, men må igen undre mig over, at Kjørup tilsyneladende forestiller sig, at en tragedie igennem 4000 år kan have fascineret sit publikum, og så i virkeligheden blot handle om en hidsigprop, der ikke burde være hidsigprop.

Derefter skoser Kjørup mig for i mine synspunkter på Sofokles Ødipus ikke at kende forskel på »*det kausalt determinerede* og *det fatalistiske*«. Kjørups bestemmelser af disse begreber hører imidlertid en moderne filosofisk sammenhæng til. Hvad han bebrejder mig er således, at jeg ikke uhistorisk – som han selv gør i dette tilfælde såvel som i forbindelse 'hamartia'-begrebet – projicerer moderne forestillinger tilbage på antikkens digtning. Det jeg lokaliserer i Sofokles' drama er den fortolkningsmæssige spænding mellem en ældre græsk skæbneforestilling, i teksten repræsenteret af koret, og en rationel individuel handlingsplanlægning, som Ødipus repræsenterer. Tekstligt ligger der heri en smuk overensstemmelse mellem på den ene side det genremæssigt og dramatisk ældre element – korsangen – og det synspunkt, der herfra bliver ud-sagt, på den anden side den individuelle og individualistiske protagonist, der bærer det historisk fremadpegende element i dramaet. Denne dramatiske og tematiske modsætning har overhovedet ikke noget at gøre med de langt senere begrebsdefinitioner, Kjørup prøver at inddrage.

Hvis tragediens indre modsætning endelig skal begrebsrelateres, bør det i stedet være til de antikke begreber 'moira', 'daimon' og 'heimarmene'. I dem formulerer antikken sine varierende fortolkninger af, hvad der styrer det enkelte menneskes skæbne. Opfattelserne spænder fra forestillingen om det guddommeligt bestemte over forestillingen om en 'del' – som mere uvist (under tiden mod gudernes vilje) bliver tildelt det enkelte menneske som dettes lod – til endelig en forestilling om en ren verdslig, videnskabelig bestemthed. Da jeg ikke er bekendt med, at Kjørup har fæstet lid til nogen ytring fra min side, vil jeg henvise ham til fremstillingen i *The Oxford Companion to Classical Literature*, opslagsord 'fate'.

Imidlertid er det en pointe i hele min teori, at den digteriske teksts måder at etablere kausalitet ikke kan reduceres til et filosofisk begrebsplan (og naturligvis da slet ikke til en mere eller mindre tilfældig valgt moderne filosofisk begrebssondring). I så fald ville der ikke være relevant forskel på en filosofisk og en digterisk diskurs. Og det er lige præcis den pointe der også ligger i Aristoteles' formulering i poetikken om, at digteren i sin sammenkædning af handlinger altid bør »søge det nødvendige eller det sandsynlige [...] slik at den ene begivenhet nødvendigvis eller sannsynligvis avføder den neste« (p. 43). I logikken er det i Aristoteles' tankegang alene *det nødvendige*, der skal sammenkæde elementerne. I digtningen *det nødvendige* *eller* *det sandsynlige*, jfr. i øvrigt ovenfor. Kjørup har slet ikke forstået finessen i den på dette sted hos Aristoteles altafgørende konjunktion *eller*. Da han ikke har forstået den, forstår han meget naturligt heller ikke min øvrige tankegang, der tager udgangspunkt i, hvad der oprindelig er en sproglig iagttagelse af en central, enkel, men tungt ladet formulering hos Aristoteles. Kjørup kan læse en klassisk filologisk gennemgang af Aristoteles' brug af formuleringen 'det nødvendige *eller* det sandsynlige' i Dorothea Frede: »Necessity, Chance, and »What Happens for the Most Part,« in Aristotle's *Poetics*,« anført i litteraturlisten til *Teoriens topik*.

## *Dantos narrative forklaringer*

I stedet for at have taget udgangspunkt hos Aristoteles mener Kjørup, at jeg med mindst lige så stor fordel kunne have hentet inspiration hos den moderne amerikaner Arthur C. Danto, nærmere betegnet i hans bog *Analytical Philosophy of History*. Bogen, der udkom første gang i 1965, har som titlen fortæller et historiefilosofisk emne. Og Kjørup mener, at Dantos betragtninger over 'narrativ forklaring' på historiske begivenheder præcist rammer hovedet på det søm, som jeg forgæves leder efter.

Danto strejfer indledningsvis i sin bog et eksempel på et handlingsforløb i et fiktivt værk – et skuespil – og skriver i den forbindelse: »I emphasize that it is only retrospectively that we are entitled to say that an episode has a given specific meaning« (p.8). Dette kan næppe siges at være på kant med mit begreb om narrativ kausalitet, men tilføjer unægtelig heller ikke noget. Det er da også kun en ret banal gentagelse af et klassisk litteraturvidenskabeligt topos. Resten af Dantos bog handler så i øvrigt om noget andet, nemlig – ud fra en synsvinkel hentet i den analytiske filosofi – om de logiske relationer mellem udsagn, der refererer til historiske forhold. En senere tid kan f.eks. finde på at skrive: »The author of *Rameau's Nephew* was born in 1715« (p.12), selv om Diderot naturligvis ikke var bogens forfatter ved sin fødsel, men først blev det i 1761. Her lægger udsagnets ophavsmand sin viden om, hvad der senere hændte for Diderot, ind i sin formulering om Diderots fødsel. Problemet om relationen mellem de tre tidspunkter, der er på tale (ytringens skrivetidspunkt, bogens udgivelsesår, forfatterens fødselsår), er ikke særlig komplekst, men selvfølgelig nyttigt at få udredet i forhold til en naiv forestilling om, at sproglige udsagn indholdsmæssigt »spejler« den kronologi, de beskriver. Danto diskuterer endvidere forskellige af historieforskningens verifikationsproblemer, samt nogle yderligere eksempler på historiske ytringer med tidslogiske aspekter. Hans valg af eksempler (hvoraf Kjørup anfører et par flere) og hans efterfølgende udredninger bygger på den analytiske filosofis almene opfattelse af sandhedsproblemet, nemlig at sandhed er en relation mellem sætninger (p. 64). De er da heller ikke mere interessante end som så.

Om kausalitet har Danto gjort den opdagelse, at vi kan ikke fra en beskrivelse af en ting udlede dens årsag. Og han kommer frem til at konkludere: »These remarks have had, I think, the positive result of showing that our notion of the past is connected with our notion of causality, and that our notion of causality is connected with our language« (p.78). I 1965 – der var *heydays* for den anglo-amerikanske analytiske sprogfilosofi – var udsagn af denne slags hip, jfr. Kjørup om den »stof- og indfaldsrige bog« (ovenfor p. 103). Men generelt og banalt er det unægtelig. Ikke mindst sammenlignet med Raymond Arons næsten 30 år tidligere udgivne *Introduction à la philosophie de l'histoire. Essai sur les limites de l'objectivité historique* (1938), som er en af mine hovedreference til den historievidenskabelige erkendelsesproblematik. Hvor Dantos interesse er i forlængelse af sin tradition at filosofere frem og tilbage over det logiske forhold mellem nogle udsagn med historisk reference – uden vel egentlig at tilføje noget, som ikke allerede den antikke tidslogik havde formuleret<sup>10</sup> – beskæftiger Aron sig med de langt mere komplekse videnskabelige problemer, der ligger i at alle beskrivelser af historisk udvikling er rene efterlodshypoteser med alt, hvad deraf følger. Arons bog figurerer ikke

hos Danto og synes heller ikke at være Kjørup bekendt. Kontrasten mellem Danto og Aron illustrerer glimrende forskellen mellem en angloamerikansk, analytisk filosofisk tankestil og en fransk videnskabsteoretisk tradition, her i øvrigt i en usædvanlig ædruelig form. Mere specifik siger kontrasten også en hel del om på hvilket grundlag Kjørups venlige henvisning til Danto bygger. Man kunne tilføje, at Arons problematik siden kom til at indgå centralt hos nyere amerikanske teoretikere, både for så vidt angår historieskrivningen (hos Hayden White f.eks.), dels mere snævert for så vidt angår kausalitetsproblematikken (Hernnstein-Smith). Der er henvist til begge i *Teoriens topik*. Dantos bog er en lille fisk i stort farvand, hvor der findes mange, mere interessante fangster.<sup>11</sup>

For en ordens skyld bør det vel afsluttende nævnes, at Dantos bog i øvrigt ikke beskæftiger sig med narrativ kausalitet. Man kan til nøds sige, at han i et alment 'statement' som det ovenfor citerede helt abstrakt peger hen mod den problemstilling, hvis underliggende tekstlige teknikker er centrum for min interesse. Men kun Kjørup kan hævde, at han bidrager med noget relevant i forhold til narrativ kausalitet, som jeg beskriver den. Og kun fordi Kjørup jo ikke forstår, hvad jeg beskæftiger mig med, kan han komme med henvisningen. Men Kjørup kan godt forstå Danto, bl.a. sikkert når denne fremsætter udsagn som: »our notion of causality is connected with our language«. Det er meget dybsindigt.

Om *Ødipus, fortælling og fatalisme* henviser jeg til det tidligere anførte.

## *Naturvidenskab*

Kjørup finder det signifikant for mit efter hans mening dybt kritisable forhold til naturvidenskab, at jeg tillader mig at omtale f.eks. en gruppe britiske fysikere uden at oplyse hver enkelts fornavn. Derimod anker han mærkeligt nok ikke over, at jeg omtaler videnskabsteoretikeren Kuhn og mangfoldige andre teoretikere fra forskellige tider og steder uden først at præsentere dem med fornavn. Er det mon fordi de er naturvidenskabsfolk, at man ifølge Kjørup bør vise dem den særlige ærbødighed altid at nævne også fornavne?

I tilfældet med fysikerne Hoyle, Bondi og Gold, som sammen stod bag den såkaldte »steady state«-teori, der var prominent i 1950'erne, skyldes de udeladte fornavne såmænd blot, at jeg af hensyn til sætningens læselighed fandt det mere relevant at indskyde en oplysning om disse forskeres nationale og institutionsmæssige baggrund – »de Cambridge-baserede fysikere« (p.324) – end at specificere, hvad de pågældendes forældre i sin tid foretrak som døbenavne til deres børn. Det er oplysninger, som for så vidt er uinteressante og

overflødige i denne sammenhæng, med mindre der kan være fare for forveksling. Og det kan der næppe; da slet ikke, når den ovennævnte institutionsplacering er oplyst og den teoriehistoriske sammenhæng kendes. At Kjørup finder det vigtigt for sagen, at han ikke selv har hørt om den bemeldte Cambridge-fysiker ved navn Bondi, er svært at forstå.

På samme niveau er Kjørups anke over, at jeg 'tillader mig' – »patroniserende« – at karakterisere en W. de Sitters synspunkt som nøgternt, idet jeg samtidig fortæller, hvori det består. Læseren kan være enig eller uenig i mit karakteriserende adjektiv, men da læseren selv får lejlighed til at kende synspunktet og selv vurdere det, forekommer det mig en besynderlig kritik. I det hele taget er der som regel ganske enkle og ligetil forklaringer på de ting, Kjørup finder fatalt kritisable. Når jeg – formasteligt forstår man – omtaler den allerede omtalte Bondi som velformuleret, bygger det ganske enkelt på, at der i Helge Kraghs *Cosmology and Controversy* ordret citeres så mange af Bondis formuleringer fra de pågældende videnskabelige debatter, at det er tilstrækkeligt til at begrunde en sådan karakteristik.

Mere principiel er måske Kjørups kritik af, at jeg i min 'test case' om udviklingen i kontroversen mellem de indbyrdes stridende kosmologiteorier i midten af det 20. århundrede bygger alene på Helge Kraghs ovennævnte bog. Det gør jeg, fordi Kraghs på det tidspunkt nypublicerede bog mig bekendt var den eneste samlede fremstilling af denne naturvidenskabelige kontrovers. Kjørup sætter i samme forbindelse (i sin note 4) et stort spørgsmålstegn ved, hvordan jeg som litterat er i stand til at vurdere Kraghs bog som kvalificeret, og han betvivler, at der på tidspunktet for mit arbejde med disse spørgsmål kan have foreligget anmeldelser, som jeg kunne støtte min vurdering på.

For det første er det principielt ikke umuligt, at også en litterat selvstændigt kan være i stand til at fælde fornuftige domme om tekster skrevet på naturlige sprog, som pågældende er i stand til at læse. For det andet er Kjørup tilsyneladende dårligt informeret, når han 'patroniserende' søger at belære om anmeldelserne af Kraghs bog. Bogen blev allerede i november 1996 anmeldt i *Nature* (vol. 384, Nov. 28) og igen i *Times Literary Supplement* i april 1997. Den førstnævnte anmeldelse var skrevet af ingen mindre end netop ovennævnte Hermann Bondi, som i 1950'erne stod centralt i formuleringen af »steady-state«-teorien. Det interessante er nu, at Bondi tilhører dem, der videnskabs-historisk blev 'taberne' i kontroversen, og at Kragh i bogen tydeligt tilslutter sig rigtigheden af 'vindernes' synspunkt, nemlig »big bang«-positionen. Dette forhindrer dog ikke Bondi – der stadig er meget velformuleret – i at rose bogen både i almindelighed og for dens »fairness to others«, herunder for dens fremstilling også af hans egne daværende skrifter og positioner. »This volume can be thoroughly recommended to all interested...« lyder hans konklusion,

idet han ikke mindst lægger vægt på dens videnskabshistoriske fortjenester og dens store brugbarhed for læsere, der forsøger at reflektere over dette centrale forløb i det 20. århundredes naturvidenskab. Hvilket netop har været min tilgang til bogen.

Den anden anmeldelse er forfattet af den prominente astronom Bernard Lovell, og hans konklusion er endnu mere entydig og rosende: »it is difficult to imagine a more complete and scholarly account of this epoch of cosmological history« slutter han sin anmeldelse.

Og så kommer den for mig mest interessante flig i forbindelse med Kjørups her meget insinuerende kritik, jfr. hans note 4. Jeg kendte på mit skrivetidspunkt ikke de to anmeldelser, men var i min anvendelse af Kraghs bog overladt til min egen dømmekraft. Derimod kendte jeg godt anmeldelserne ved tidspunktet for disputatsbehandlingen og tillod mig derfor at referere til dem her. I stedet for at ophidse sig over dette meget naturlige forhold, burde Kjørup snarere have brugt det til at notere, at en litterat altså godt kan foretage en selvstændig vurdering af en nyudkommen naturvidenskabshistorisk bog – en vurdering der viser sig efterfølgende fuldt ud at bekræftes i anmeldelser fra internationale kapaciteter på fagområdet. Interessant nok hæfter Bondi og Lovell sig begge ved præcis de samme kvaliteter ved bogen, som var min begrundelse for at bruge den og fæste lid den. Dog en informativ detalje.

Kjørups anden pointe på dette enkeltpunkt er at sætte min anvendelse af Kraghs bog i polemisk kontrast til min indledningsvist erklærede bestræbelse på overalt at finde »en flerhed af støttepunkter«, at sammenholde sekundærfremstillinger med tilgængeligt primærmateriale og at foretage »krydsrevisio-  
ner for at hindre misforståelser og fejl«. Som alle, selv videnskabelige, bestræbelser er mine naturligvis underkastet menneskelige begrænsninger, og jeg inviterer i bevidstheden herom venligt i bogens forord til at blive korigeret, hvor fejl måtte vise sig. Her tænkte jeg bl.a. på fejl opstået som konsekvens af, at den nævnte bestræbelse – som i tilfældet med Kragh og kosmologiteoriene – ikke fuldt har kunnet realiseres. Konsekvensen af Kjørups drakoniske synspunkt ville have været, at jeg måtte lade sagen om kosmologiteoriens historie falde, subsidiært vente, indtil »en flerhed af støttepunkter« en gang i fremtiden var leveret fra videnskabshistorisk hold. Synspunktet forekommer mig urimeligt. Det ville selvfølgelig have haft større vægt, hvis Kjørup havde kunnet besmudse Kraghs bog eller påvist fejl som følge af min fremgangsmåde, der på dette punkt bevidst var modificeret i forhold til hovedbestræbelsen. Men det gør han jo ikke, bortset fra altså at påvise den slags »fejl«, der består i ikke at oplyse Hoyle, Bondi og Golds fornavne, samt at karakterisere de Sitters position som nøgtern og Bondi som velformuleret.

Det fulde perspektiv for denne diskussion fremkommer imidlertid først, hvis man til sammenligning også inddrager et repræsentativt og centralt eksempel på, hvordan Kjørerup vurderer mit synspunkt i et tilfælde, hvor jeg umodificeret er i stand til at efterleve min generelle bestræbelse på at finde »en flerhed af støttepunkter«, at sammenholde sekundærfremstillinger med tilgængeligt primærmateriale og at foretage »krydsrevisioner for at hindre misforståelser og fejl«. Det kunne eksempelvis være min ovenfor diskuterede beskrivelse af, hvordan Aristoteles anskuer forholdet mellem handlingssammenkædningen og karakterbeskrivelsen i det velformede drama. Dels bygger jeg her på primærteksten, både i den græske og flere oversatte udgaver, og dels bygger jeg på en rodfæstet fagtradition for læsning af dette centrale sted i poetikken. Der er vist ikke nogen misforståelser eller fejl i den henseende og flerheden af støttepunkter er her en mangfoldighed.

Dette forhindrer dog ikke Kjørerup i selv her kækt at anfægte min fremstilling – alene med det ene støttepunkt på sin side, som er hans egen elementære fejllæsning af en meget klar Aristoteles-tekst. Overfører man Kjørerups fremfærd i Aristoteles-spørgsmålet til kosmologispørgsmålet ville det således næppe have hjulpet mig, om Kraghs bog havde kunnet suppleres med talrige andre, eller om jeg havde uddannet mig som fysiker for at trænge ind i kosmologiteoriernes helligste indre. Intet havde givetvis forhindret Kjørerup i *tout court* at affeje, hvad jeg var kommet frem til, uden selv at præsentere andet støttepunkt end sin egen spontane (mis)opfattelse af sagen. I både Aristoteles- og kosmologisagen er der tale om en interessant forskningsmetodisk problemstilling, som jeg i forordet starter med at konfrontere. For mig at se bliver den imidlertid af Kjørerup kørt derud, hvor meningsfuldheden forsvinder.

Et andet af Kjørerups kritikpunkter er, at han finder problemer i mit forhold til populære fremstillinger af naturvidenskabelige teorier. På den ene side stødes han af, at jeg en smule ironisk omtaler bl.a. dagspressens måde at lancere naturvidenskabelige nyheder på, fra 1920'ernes Einstein-overskrifter til nutidens forsider om, at nu er der opdaget liv på Mars. På den anden side klandrer han mig for selv at benytte bredere fremstillinger af naturvidenskabeligt stof, bl.a. Horgans bog *The End of Science*, hvorfra han bringer et citat til skræk og advarsel. Også det forhold, at Stuart Kauffmans *At Home in the Universe* er skrevet sammen med en forskningsjournalist finder han – generelt såvel som i lyset af ovennævnte – kritisabelt for min anvendelse af den. Men der er naturligvis forskel på en sensationshungrende avisoverskrift på den ene side og på den anden side de seriøst forskningsformidlende »science«-bøger og -tidskrifter, som i USA siden 1960'erne er blevet et stort selvstændigt arbejdsområde for naturvidenskabsuddannede og/eller journalister. Min vurdering af

Horgans bog, der har både forcer og svagheder, findes i *Teoriens topik* p. 429, note 18.

Det mere principielle spørgsmål, Kjørup i denne forbindelse prøver at rejse, er imidlertid, om man i det hele taget kan bygge en opfattelse af videnskabelige teorier på sådanne fremstillinger. Kjørup mener nej og det endda så kategorisk, at han synes at fraskrive fysikeren Hawkings evnen til kompetent at formidle sin egen forsknings problemstillinger og konklusioner. Det kan han kun i sine forskningsartikler, ikke i sine populariserende foredrag og skrifter. Kjørup inddrager i sine formuleringer ikke det forhold, at samme Hawking har udgivet nogle af de sidste årtiers overhovedet mest solgte og roste naturvidenskabsbøger.

Min opfattelse er, at videnskabsformidlende bøger – med eller uden deltagelse af de pågældende teoretikere – må vurderes konkret i forhold til deres kvaliteter og den brug, man gør af dem. Det er meningsløst at afskrive enhver formidling som *per se* uautentisk i forhold de snævrere videnskabelige 'kildeskrifter'. Dels er det at indtage et helt religiøst forhold til naturvidenskabelige teorier: man tror blindt på dem, men afskriver sig selv – som uindviet i naturvidenskabens arkana – enhver evne til rationel vurdering af sagen. Dels implicerer Kjørups opfattelse logisk, at der antages at være en uovervindelig diskontinuitet mellem, hvad der er indholdet i en teoretikers forskningspublikationer og i sammes formidling af denne forsknings resultater. Og det er da også i en sådan diskontinuitet, Kjørup tilsyneladende opfatter Hawking. Han er i Kjørups fremstilling noget så interessant som på én gang 1) en professionel fysiker på højt niveau, 2) en halvdårlig amatørfilosof og 3) en spidsfindig sproglig stilist.

Kjørups diskontinuitetshypotese er ikke holdbar. Der er alle mulige almindelige fornuftsgrunde til at antage, at en naturvidenskabelig teoretiker i formidling af sit eget arbejde vil søge at lægge den i så direkte og autentisk forlængelse af den bagvedliggende forskning som overhovedet muligt. Det er måske ikke altid bestræbelsen lykkes. Men når forskningsformidlende bøger skrives og udbredes i store oplag med de pågældende forskeres medvirken og/eller autorisation, mener de fornuftigvis selv, at formidlingen er forsvarlig og autentisk. I modsat fald ville de være bevidste svindlere.

Den andet mere sofistikerede forhold, som Kjørups simple diskontinuitetshypotese overser, er alle de forbindelseslinier, som findes mellem en teoris tekniske kernelementer og teoriens bredere implikationer. Det er muligt, at Hawking er en dårlig amatørfilosof. Men der er næppe tvivl om, at de filosofisk orienterede fortolkninger, som han fremlægger i relation til sit eget forskningsarbejde, giver oplysning om, hvad han selv kan se af implikationer i det. At forkaste disse udlægninger som amatøragtige og de filosofiske implikationer

som ligegyldige og samtidig på trods heraf hævde den bagvedliggende forskning som principielt urelateret til alle implikationer forekommer mig meningsløst. Det er selvfølgelig indlysende, at teorierne ikke blot og bart kan reduceres til deres udlægninger, hvor forskerautoriserede disse end er. Men at teorien skulle være noget 'helt andet' end præsentationen og eksistere ren og uberørt af de erkendelsesproblemer og karakteristika, som præsentationens sprog fortæller om, det er ikke holdbart at hævde. Sammenhængen er ikke nødvendigvis en ubrudt kontinuitet. Men hvis den normalsproglige præsentation systematisk søger sine løsninger i sproglige tvetydigheder, glidninger og metaforer, så vil enhver i besiddelse af læseevne og almindelig fornuft have baggrund for at antage, at disse karakteristika er signifikante for teorien. I Hawkings tilfælde er det heller ikke særligt kompliceret at se, at hans teori er en diakronisk oprindelsesteori og som alle teorier af den slags nødvendigvis tynges af to typer grundspørgsmål: Hvad er ifølge teorien oprindelsens oprindelse, hvad ligger bag begyndelsens begyndelse? Og af hvilken art er ifølge teorien de sammenhæng, som forbinder processens led med hinanden, fra begyndelsen og videre frem. Er teoretikerens svar på disse spørgsmål – som Hawkings – systematisk uklare og tvetydige som metaforer, så må man køligt og nøgternt beskrive teorien med disse karakteristika. En tilgang, der som Kjærups, pr. tro og/eller automatik vælger at gå ud fra, at der bag en svævende teoripræsentation – hvis den kommer fra en naturvidenskabsmand – gemmer sig en stærk og overbevisende teoretisk kerne af en helt anden beskaffenhed, er irrationel. I tider og sammenhæng, hvor naturvidenskab bliver positioneret nærmest som 'statsreligion', mødes holdningen ofte. Det bliver den ikke mindre irrationel af.

Den her beskrevne problemstilling går meget præcist igen i Kjærups stilling til spørgsmålet om, hvorvidt man uden fagligt at kunne følge alle – som regel matematiske – »mellemlægninger« kan vurdere de normalsprogligt formulerede konklusioner i naturvidenskabelig teoridannelser. Kjærup er forarget: »heller ikke det synspunkt kan jeg tage alvorligt« (ovenfor p.106). Beklageligt. For hvad det drejer sig om, er igen den fornuftstankegang, at hvis en konklusion fremtræder tåget og svævende, så *er* argumentet eller teorien som helhed problematisk. Og det uanset om nogle af præmisserne internt og isoleret betragtet muligvis er konsistente. Dette har ikke noget at gøre med respekt eller ikke-respekt for andres arbejde. Det har noget at gøre med almindelig logik.

Kjærups tænkte modeksempel om en fysiker, der ville driste sig til at tage videnskabelig stilling til litteraturteoretikeren Paul de Man er fejlkonstrueret. Men det *kunne* være rigtigt. I den direkte parallelsituation ville situationen ikke være, at fysikeren ikke havde læst »ét ord af Paul de Man«. Der ville være tale om, at fysikeren havde vurderet de Man på grundlag af fremstillinger af

hans teorier – skrevet af de Man selv eller autoriseret af ham. Fysikeren havde ikke selv studeret de Mans enkeltlæsninger af Shelley, Keats, Hölderlin m.fl., kun de teoretiske frugter heraf, som de Man lagde frem for et bredere publikum som sine konklusioner. En sådan undersøgelse ville udmærket kunne foretages, og jeg er overbevist om, at den pågældende fysiker med almindelig fornuft og et rimeligt kendskab til de Mans engelsk kunne komme frem til relevante iagttagelser. En fysiker efter Kjørups hoved ville derimod sige: Det er ganske vist uklart og usammenhængende, hvad de Man skriver i det, jeg læser. Men jeg tror ikke desto mindre fast på, at hans enkelte analyser af Shelley, Hölderlin etc. er rigtige, logiske, konsistente. Og derfor må hans teori som helhed også være det. Man bedes vurdere fornuften i en sådan tankegang.

Kjørups øvrige bemærkninger med relation til kosmologi-sagen er besvaret ovenfor.

Når jeg nu »i passende afstand« betragter mønsteret i Kjørups anklager, rejser der sig en række store spørgsmålstejn for mig og formentlig også for flere læsere. Det er ganske vist en central tankegang i min bog, at tekster, der byder sig frem for en læser, i vore dage endnu mere end tidligere er prisgivet læserens stadig mere frie fortolkningsaktivitet. Det gælder også teoretiske og teori-reflekterende tekster. Når man vover sig ind på et gebet som dette, må man finde sig i at ens bog på den ene side bliver skævvredet, fejllæst og mishandlet til det indimellem ukendelige, på den anden side, at de virkelig interessante aspekter overhovedet ikke bliver opfattet. Men alligevel, Kjørups indlæg og hans her tagne positioner lader unægtelig stor undren og mange spørgsmålstegn stå tilbage for eftertanken.

Jeg har ikke selv kunnet finde endelige svar på dem, og de foreløbige svar, der har tegnet sig, vil jeg skåne andre for. Lad mig derfor afslutte blot med en læserhenvendelse og tillad mig for festlighedens skyld at give den form af et arkaisk imperativ: dømmer selv!

## Noter

1. Jfr. bl.a. starten på afsnit VII i poetikken. Aristoteles: *Poetics*, in *Loeb Classical Library* (Aristotle vol. XXIII), Cambridge, Mass. 1995 (2. udgave, engelsk oversættelse ved Stephen Halliwell). Derudover anvendes norsk oversættelse ved Sam. Ledsaak: *Om ditekunsten*, Oslo 1963, hvor der bruges ordet 'sammenføyning', jfr. op.cit., p.29. De efterfølgende oversatte citater fra poetikken er taget fra denne norske udgave.
2. Der findes en nærmere redegørelse for disse synspunkter i Jørgen Holmgaard: »Sur l'écriture et l'image« in Gerhard Boysen & Jørn Mostrup (eds.): *Etudes de linguistique et de littérature dédiées à Morten Nøjgaard à l'occasion de son soixante-*

*cinquième anniversaire*, Odense 1999.

3. Metafysikken 1013 b, Aristoteles: *Metaphysics (I-IX)*, in *Loeb Classical Library* (Aristotle vol. XVII), Cambridge, Mass. 1989 (1933), p.212.
4. *Posterior Analytics* 71b, Aristoteles: *Posterior Analytics*, in *Loeb Classical Library* (Aristotle vol. II), Cambridge, Mass. 1960, p.30.
5. Metafysikken 1013 a, op.cit., p.210.
6. *Posterior Analytics* 87 b, op.cit., p.156.
7. *Posterior Analytics* 85 b, op.cit., p.140.
8. Kjørup lader i sin note 5 forstå, at han er helt à jour med traditionerne for at anskue teorier som tekstlige konstruktioner. Det kan ikke være rigtigt. I så fald ville han ikke kunne stille sig så uforstående over for det, som jeg meget rimeligt forudsætter bekendt hos min læser. Den tvistede pointe med Kjørups falske signal i denne note er da også snarere at kunne klandre mig for ubegrundet at hævde originalitet. Det er helt misforstået. De steder, hvor jeg fremfører originale synspunkter, forstår Kjørup dem ikke. Og de steder, hvor jeg refererer mig til eksisterende positioner og traditioner, lader Kjørup, som om referencerne ikke er oplyst, og traditionerne ikke eksisterer.

Mere generelt gælder det, at jeg arbejder med problemstillinger, der ligesom de spørgsmål, som begrebet narrativ kausalitet tager op, efterhånden er blevet 'common knowledge'. Ikke kun blandt litterater, men også i videnskabsteoretiske kredse. I hvert fald i USA. Talrige relevante eksempler kunne fremdrages. Fornylig faldt jeg over endnu et, der i sin ligefremhed meget enkelt udtrykker det, som er mit – for Kjørup helt uforståelige – erkendelsesmæssige udgangspunkt, når jeg ser eksempelvise på afgørende fælles træk og erkendelsesvilkår involveret i diakrone teorier, hvad enten disse vedrører menneskeskabte eller naturmæssige processer: »The Methods used to recover the events of the Peloponnesian War or the French Revolution are logically not different from those employed to discover the processes of stellar collapse or dinosaur extinction. No one can now be present at events of the past, no matter how shallow or deep the time. All we have are theories and their evidence with which to reconstruct [...]« Robert J. Richards, der er videnskabsteoretiker, i *New York Book Review*, 27.2.2000, p.32.

9. At Kjørup således blotter sig som læser og Aristoteles-læser, forhindrer ham ikke i at anklage mig for manglende evner også i denne henseende. Kjørup anfører i sin note 3 tre eksempler, og anklagen kræver en kommentar.

Det første eksempel går ud fra påstanden om, at der er stor forskel på, om en handling 'udføres' (Kjørups ordvalg) eller en handling 'afsluttes' (ordvalget i mit referat af det pågældende sted i Aristoteles poetik). Jeg kan oplyse, at det i den græske tekst drejer sig om ordlyden  $\eta\gamma\alpha\rho\ \pi\rho\tilde{\alpha}\xi\alpha\iota\ \tilde{\alpha}\nu\acute{\alpha}\lambda\eta\eta\ \eta\ \mu\eta$ , *Poetics* 1453b, op. cit., p.76. For det første bygger Kjørups beskyldning på, at det af ham – uden kildeangivelse eller begrundelse – anførte danske ord 'udføre' skulle være rigtigt og mit ordvalg forkert. I den norske oversættelse bruges ordet 'fullbyrde', der ligger nærmere på mit 'afslutte' end på Kjørups 'udføre'. For det andet har det afgørende græske ord  $\pi\rho\tilde{\alpha}\xi\alpha\iota$  i denne form og i denne sammenhæng efter min opfattelse en klar perfektiv betydning, ligesom det bagvedliggende verbum generelt betyder gennemføre/afslutte lige så meget som blot udføre. For at kunne kritisere mig stiller Kjørup sig således bedreviddende og korreksende an over for både den norske oversættelse, min ordlyd og endelig den græske original. Ret dristigt må man sige.

Kjørups andet eksempel er min formulering om, at Aristoteles' »retorik var en

skriftlig teoretisk bearbejdning af noget, der inden da kun kendtes som mundtlig praksis» (p.356). Det er rigtigt, at der før Aristoteles' fandtes retorikskrifter, og at Aristoteles refererer hertil. Men det gælder også, at alle retorikskrifter forud for Aristoteles var manualer rettet kun og direkte mod den mundtlige praksis. Ingen af disse skrifter var som Aristoteles' teoretiske og reflekterende. De har da heller aldrig spillet nogen rolle i den retoriske tradition andet end som dem, Aristoteles satte af fra, bl.a. af den enkle grund, at de ikke er blevet overleveret og kun kendes af omtale. »The creator of a systematic and scientific »Art« of Rhetoric is Aristotle« hedder det meget præcist (p.xxii) i introduktionen til Loeb-udgaven af Aristoteles' retorik. Bag min formulering »kun kendtes« ligger en reference til følgende sted hos Jørgen Fafner: »Af de mange lærebøger i retorik, som så dagens lys i tiden før Aristoteles, er ikke en eneste bevaret for eftertiden. Aristoteles' *Téchne rhetoriké* er derfor den første kendte – og tillige banebrydende behandling af faget i vor kulturkreds«, Jørgen Fafner: *Tanke og tale. Den retoriske tradition i Vest-europa*, Kbh. 1991, p. 60.

Kjørups sidste eksempel på mine angivelige læsefejl vedrører det franske ord 'démoncer', som jeg oversætter i mit referat af Barthes' bemærkninger om skolastikernes holdning til formlen 'post hoc, ergo propter hoc'. Ifølge Blinkenberg og Høybye: *Fransk-dansk ordbog* er ordets primære betydning at 'forkynde'. Det er den betydning, jeg oversætter med, og den har altså ordbogshjemmel. Kjørups oversættelse af ordet ('fordømme') optræder derimod overhovedet ikke i ordbogen som mulighed. Kun en *fortolkning* af den mest subsidiære betydningsmulighed, der er anført i ordbogen, relaterer sig overhovedet til det, Kjørup mener ordet dækker. Ser man på argumentationssammenhængen hos Barthes', passer min opfattelse da også til konteksten. Med Kjørups fejloversættelse falder derimod ikke kun Barthes' argumentationsgang, men også sætningens grammatiske sammenhæng fra hinanden. Skulle Kjørups læsning være mulig, burde der nemlig efter »démoncée par la scolastique sous la formule...« have stået 'post hoc, *non* ergo propter hoc'. Ellers er sætningen ikke meningsfuld. Den slags detaljer hænger Kjørup sig dog ikke i. Kjørups misforståelse skyldes givetvis to ting: 1) at han her – som i forhold til det antikke stof – uhistorisk læser moderne forståelsesformer ind i tidligere tider. At 'post hoc, ergo propter hoc' i moderne filosofi kategoriseres som en 'sophisme' (fransk) eller en 'fallacy' (engelsk) betyder ikke automatisk, at middelalderens skolastikere opfattede den sådan. Tværtimod måske, når man tager i betænkning, hvordan skolastikken generelt (mis)forvaltede den aristoteliske logik; 2) at han ikke forud for sin anklage har givet sig tid til et ordbogsopslag. Kjørups eneste argument går da også *ad hominem*: »det ville nu også være overraskende om Barthes skulle tage så alvorligt fejl af skolastikernes tænkning«. Men ud over at repræsentere en gammelkendt argumentationsfejl (!), er *ad hominem*-henvisningen her særlig flagrant. Kender man nemlig Barthes mere end overfladisk, ved man, at sikker klassisk lærthed aldrig var hans stærke side. Det afgørende er dog slet ikke disse generaliteter eller for så vidt skolastikernes position på dette punkt eller for den sags skyld, om Barthes tog fejl eller ej. Det eneste afgørende er simpelt hen, hvad der rent sprogligt står i Barthes' tekst! Jeg bringer iøvrigt hele passagen p. 418 note 42 netop for, at læserne har mulighed for at kontrollere min gengivelse. Jeg arbejder p.t. med at afklare det nævnte spørgsmål vedr. skolastikerne. Det viser sig overraskende vanskeligt, idet opslag i foreløbig ca. 10 vigtige internationale referenceværker ikke har meddelt, hvad skolastikerne faktisk mente om *p.h.e.p.h.*

10. Jfr. redegørelsen for antik tidslogik i Peter Øhrstrøm: »Tid og logik – historisk set«, in Jørgen Holmgaard (red.): *Æstetik og logik*, Kbh. 1999.
11. Grunden til, at jeg ikke i min bog inddrog Danto, er ikke ukendskab til bogen, sådan som Kjørup nedladende antyder. Jeg kendte Dantos bog og dens pointer fra den grundige diskussion, Ricœur foretager af den i *Temps et récit*. Jeg vurderede herudfra, at Danto ikke var interessant i forhold til narrativ kausalitet. Min senere detailundersøgelse af bogen har fuldt bekræftet denne vurdering.

## Ove Christensen

Kære tilhørere, ærede præses, det er med bankende hjerte, rystende hænder og bævende stemme jeg kaster mig ud i en ganske vist venlig ment opposition til den fremlagte afhandling *Teoriens topik*. At det forholder sig således skyldes ikke mindst selve doktorinstitutionen, men det skyldes også respekten for præses, der på alle måder i sin afhandling har udvist analytisk skarphed og et imponerende overblik over et ganske betragteligt teoretisk, filosofisk og videnskabeligt stof.

*Teoriens topik* forekommer at være et meget ambitiøst værk. Det vil »kortlægge et mønster af teorier og problematikker, som man historisk har arbejdet med i litteratur og videnskab [...] i et komplekst net af ligheder og forskelle«, som det hedder indledningsvist. Samtidig ønsker værket at forstå den historiske tærskelsituation, der er vor tids, og endelig konstruktivt at »foreslå en mulig vej ind i en videnskabelig fremtid af en anden art«. Samtidig er det et meget lidt ambitiøst værk, der renoncerer på sikkerhed i de i værkets fremstilling fældede domme. Den absolutte sikkerhed er tværtimod en myte, der forbilledligt afmonteres i værkets forløb, uden at give afkald på muligheden af at dømme om dette og hint, gennem forskelsorienterede komparative studier. Dermed er værket også svagt tænkt.

Ikke svagt som en mangel på tankemæssig styrke, men svagt på den måde det forstås af eksempelvis den italienske tænker Gianni Vattimo, når denne taler om den svage tænkning som en postmetafysisk retning. Det kan derfor forekomme underligt, at der ikke noget sted henvises til den svage tæknings tradition. Der argumenteres, så vidt jeg kan læse, for en svag rationalitet bundet til skriften som medium. Den narrative kausalitet får derved en central placering blandt forskellige kausaliseringstyper. Rationaliteten bunder i sprogets – eller snarere: skriftsprogets struktur, og forskellige muligheder for kombinationer af tegn forbinder mindre enheder til større helheder, som derved bliver til mere end blot summen af enhederne. I større sammenhænge bliver det retorikken og argumentationen, der kan være om ikke garant så dog muligheds- skabende for bibeholdelsen af en ikke af hverken kohærens, enhed eller korrespondens vel afsikret rationalitet. Denne overordnede manøvre bliver til en